

TA'LIMDA GENDER BARQARORLIGI: MUAMMOLAR, YUTUQLAR VA ISTIQBOLLAR

Jumanazarova Dilnoza Umurzokovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti, dotsent jumanazarovadilnoza01@gmail.com, +93-300-68-84

Bosimova Aziza Ulug'bek qizi

*Jizzax davlat pedagogika universiteti, Pedagogika mutaxassislig magistranti
azizalafina@gmail.com, +93-965-24-24*

Annotatsiya: ushbu maqolada ta'limda gender barqarorligi, xalqaro tashkilotlar va olim, olimalarning qarashlari, ularning gender munosabatlariga nisbatan yuritgan yondashuvlarini tahlil qilib, xulosa va tavsiyalar berib o'tilgan.

Tayanch tushunchalar: gender, gender barqarorlik, yondashuvlar, nazariyalar, YUNESKO, YUNISEF, STEM.

Аннотация: В статье анализируется гендерная устойчивость в образовании, взгляды международных организаций и ученых, их подходы к гендерным отношениям, а также даются выводы и рекомендации.

Ключевые понятия: гендер, гендерная устойчивость, подходы, теории, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, STEM.

Abstract: The article analyzes gender sustainability in education, the views of international organizations and scientists, their approaches to gender relations, and also provides conclusions and recommendations.

Key concepts: gender, gender sustainability, approaches, theories, UNESCO, UNICEF, STEM

KIRISH.

Ta'lim - jamiyat rivojlanishining asosiy omillaridan biri bo'lib, har bir inson uchun bilim olish huquqi insonning asosiy huquqlaridan hisoblanadi. Biroq dunyo bo'ylab ko'plab mamlakatlarda, shu jumladan O'zbekistonda ham ta'lim sohasida gender tafovutlari mavjud bo'lib, bu holat ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanish tamoyillariga zid keladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI BA METODLAR.

Ta'limda gender barqarorligi deganda nafaqat ta'lim olish imkoniyatlarida tenglik, balki ta'lim mazmuni, pedagogik yondashuvlar, ta'lim muhiti va natijalarda ham tenglikni ta'minlash tushuniladi. Stromquist (2019) ta'kidlaganidek, "Ta'limda gender tenglikka erishish faqat maktablarga kirish imkoniyatini ta'minlash emas, balki ta'lim mazmuni, pedagogika va maktab muhitini ham o'zgartirishni talab etadi."

YUNESKO (2020) ma'lumotlariga ko'ra, "Dunyoning ko'plab mamlakatlarida boshlang'ich ta'limda gender tenglikka erishilgan bo'lsa-da, o'rta va oliy ta'limda, ayniqsa STEM yo'nalishlarida sezilarli gender bo'shliqlar saqlanib qolmoqda. Bu holat iqtisodiy imkoniyatlar va qaror qabul qilish jarayonlaridagi gender tengsizliklarni kuchaytiradi."

O'zbekistonda so'nggi yillarda ta'lim sohasida gender tenglikka erishish yo'lida muhim qadamlar qo'yilmoqda. Jahon Banki (2022) hisobotida qayd etilganidek, "O'zbekistonda

boshlang'ich ta'limda gender paritet ko'rsatkichi yuqori, lekin oliy ta'limda har 100 ta erkak talabaga 85 ta ayol talaba to'g'ri keladi. Bu ko'rsatkich qishloq joylarida yanada pastroq." Bu raqamlar ta'limning yuqori bosqichlarida gender tengsizlik muammosi mavjudligini ko'rsatadi.

Ta'limda gender tengsizlikning bir qator ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va tizimli sabablari mavjud:

1. Ijtimoiy-iqtisodiy omillar: YUNISEF (2023) tadqiqotiga ko'ra, "Markaziy Osiyo davlatlarida qizlar ta'limiga to'sqinlik qiluvchi eng katta omillardan biri - oilaning qashshoqligi. Kambag'al oilalar o'g'il bolalar ta'limiga investitsiya qilishni afzal ko'rishadi, chunki ulardan kelajakda oilani boqishi kutiladi."

2. Gender stereotiplar va madaniy omillar: Kimmel (2018) ta'kidlaganidek, "Sinf xonasidagi gender stereotiplar ko'pincha o'qituvchilar tomonidan ongsiz ravishda kuchaytiriladi. O'qituvchilar o'g'il bolalarga faolroq, qizlardan esa itoatkor bo'lishni kutishadi. Bu jarayon bolalar o'z imkoniyatlari haqidagi tasavvurlarini shakllantiradi va kelajakdagi kasbiy tanlovlariga ta'sir qiladi."

3. Ta'lim mazmunidagi gender stereotiplar: Ahmedova (2022) o'z tadqiqotida shunday xulosa qiladi: "O'zbekiston darsliklari tahlili shuni ko'rsatadiki, ayollar obrazlari ko'pincha an'anaviy rollarda (ona, o'qituvchi, hamshira) tasvirlanadi, erkaklar esa faol, yetakchi va turli kasb egalari sifatida ko'rsatiladi. Bu tasvirlar bolalarning kelajak kasbiy tanlovlariga va o'z qobiliyatlarini baholashlariga ta'sir ko'rsatadi."

4. Infratuzilma va xavfsizlik muammolari: Toshpo'latova (2023) ta'kidlaganidek, "Qishloq joylarda qizlar ta'limiga to'sqinlik qiluvchi omillar orasida maktabgacha ta'lim muassasalari yetishmasligi, maktablarning uzoqligi, transport muammolari va xavfsizlik masalalari muhim o'rin tutadi. Bu omillar oilalarning qizlarni maktabga yuborish qarorlariga ta'sir qiladi."

5. Erta nikoh va oilaviy majburiyatlar: Kurbanova va Ahmedova (2022) tadqiqotida qayd etilganidek, "O'zbekistonda so'nggi yillarda qizlar ta'limi sohasida sezilarli yutuqlarga erishildi, lekin qishloq joylarda qizlarning o'rta maxsus va oliy ta'limdan chiqib ketish darajasi yuqori bo'lib qolmoqda. Bu ko'pincha erta nikoh, oilaviy majburiyatlar va iqtisodiy omillar ta'sirida yuz beradi."

STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) sohalari bugungi dunyo iqtisodiyotida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Biroq, bu sohalarda gender tengsizlik alohida muammo bo'lib qolmoqda. Azimova (2021) o'z tadqiqotida shunday xulosaga keladi: "Oliy ta'limda gender tafovuti, ayniqsa texnik yo'nalishlar va STEM sohasida aniq ko'rinadi. Qizlar ko'proq gumanitar yo'nalishlarni tanlashadi, bu esa kelajakda ish bozorida ularning kam daromadli sohalarda to'planishiga olib keladi." Karimov va Raximova (2020) esa bu holatning sabablarini quyidagicha izohlaydi: "O'zbekistonda STEM sohasidagi kasbiy yo'nalishlar ko'pincha "erkaklar ishi" sifatida qaralishi va qizlarning bu sohaga qiziqishlari rag'batlantirilmasiligi keng tarqalgan muammo. Bu stereotiplar ta'lim tizimida, ota-onalarning munosabatida va ommaviy axborot vositalarida namoyon bo'ladi."

Ta'limda gender tenglikka erishish kompleks yondashuvni talab etadi. Aikman va Unterhalter (2020) ta'kidlaganidek, "Ta'limda gender tenglikka erishish uchun faqat qizlarning maktabga qatnashishi ko'rsatkichlarini oshirish kifoya emas. Bu jarayon ta'lim siyosati, maktab

muhi, o'qituvchilar tayyorlash tizimi, o'quv dasturlari va baholash tizimini o'z ichiga olgan keng qamrovli yondashuvni talab qiladi."

1. Ta'lim siyosati va qonunchilik darajasida:

- Gender tenglikni ta'minlash bo'yicha milliy strategiya va dasturlarni ishlab chiqish;
- Ta'lim sohasida gender statistikasini yig'ish va tahlil qilish tizimini takomillashtirish;
- Qizlarning STEM sohalaridagi faolligini oshirishga qaratilgan maxsus stipendiya va grant dasturlarini joriy etish;

- Ota-onalar uchun qizlarni ta'limga yuborish bo'yicha rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish.

2. Ta'lim mazmuni va pedagogik yondashuvlar: Saidova va Alimov (2021) ta'kidlaganidek, "O'quv materiallarini gender ekspertizadan o'tkazish va gender stereotiplarga asoslangan materiallarni bartaraf etish ta'limda gender tenglikka erishishning muhim qadamlaridan biridir. O'qituvchilar ham gender sezgir ta'lim metodlarini o'rganishlari va qo'llashlari zarur."

Bu yo'nalishda quyidagi tadbirlarni amalga oshirish muhim:

- O'quv dasturlari va darsliklarni gender ekspertizadan o'tkazish;
- O'qituvchilar uchun gender sezgir pedagogika bo'yicha maxsus treninglar o'tkazish;
- Gender tenglik masalalarini o'quv dasturlariga integratsiya qilish;
- Qizlarni STEM fanlariga jalb qilish uchun maxsus dasturlar va tadbirlar tashkil etish;

3. Ta'lim muassasalari va muhit:

- Ta'lim muassasalarida xavfsiz va qulay muhitni yaratish;
- Qizlar uchun sanitariya-gigiyena sharoitlarini yaxshilash;
- Transport va yotoqxona masalalarini hal qilish;
- Oilali va homilador talaba qizlar uchun moslashuvchan o'qish jadvallarini joriy etish;
- Ayol o'qituvchilar va professorlarni rahbarlik lavozimlariga tayinlash imkoniyatlarini kengaytirish.

4. Jamoatchilik bilan ishlash:

- Ota-onalar va jamoatchilik orasida gender tenglik masalalarida tushuntirish ishlarini olib borish;

- Ommaviy axborot vositalarida gender stereotiplarni bartaraf etish bo'yicha targ'ibot o'tkazish;

- Muvaffaqiyatli ayollar hayoti va faoliyatini namuna sifatida targ'ib qilish.

O'zbekistonda so'nggi yillarda ta'lim sohasida gender tenglikni ta'minlash yo'nalishida bir qator muhim islohotlar amalga oshirilmoqda:

1. 2019-yilda "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi.

2. Ta'lim tizimida gender tenglik masalalari Davlat dasturlariga kiritildi.

3. Qizlarning oliy ta'limda ishtirokini oshirish uchun maxsus kvota va stipendiyalar joriy etildi.

4. Xotin-qizlar qo'mitalari oliy ta'lim muassasalarida ham faoliyat yuritmoqda.

5. "Qizlar uchun STEM" loyihasi kabi maxsus dasturlar ishga tushirildi.

XULOSA VA TAVSIYALAR. Ta'limda gender barqarorligiga erishish nafaqat qizlar va ayollar uchun, balki butun jamiyat uchun muhim ahamiyatga ega. Bu borada O'zbekistonda

ijobiy o'zgarishlar kuzatilayotgan bo'lsa-da, hali hal qilinishi lozim bo'lgan ko'plab masalalar mavjud.

Maqolada ko'rib chiqilgan tadqiqotlar va tahlillar asosida quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

1. Ta'lim tizimida gender statistikasini yig'ish va tahlil qilish tizimini takomillashtirish.
2. O'quv dasturlari va darsliklarni gender ekspertizadan o'tkazish tizimini joriy etish.
3. O'qituvchilar, ma'muriyat va ota-onalar uchun gender tenglik masalalari bo'yicha maxsus ta'lim dasturlarini ishlab chiqish.

4. Qizlarni STEM sohalari va zamonaviy kasblar bilan tanishtirish bo'yicha maqsadli dasturlarni kengaytirish.

5. Oliy ta'lim muassasalarida oilali va homilador talabalar uchun moslashuvchan o'qish sharoitlarini yaratish.

6. Ta'lim muassasalarida xotin-qizlar bilan ishlash bo'yicha maxsus bo'limlar va xizmatlar salohiyatini oshirish.

Ta'limda gender tenglikka erishish uzoq muddatli va kompleks yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda hukumat, ta'lim muassasalari, jamoat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va oilalarning hamkorlikdagi sa'y-harakatlari muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Aikman, S. va Unterhalter, E. (2020). Ta'limda gender tenglikka erishish. Oxford University Press.
 2. Ahmedova, G. (2022). O'quv dasturlari va darsliklarda gender tenglik masalalari. O'zbekiston ta'limi jurnali, 5(3), 45-52.
 3. Azimova, N. (2021). O'zbekistonda qizlarning oliy ta'limga kirishi: to'siqlar va imkoniyatlar. Ta'lim va innovatsiyalar, 4(2), 78-86.
 4. Jahon Banki (2022). O'zbekistonda ta'lim va gender tenglik hisoboti. Washington DC.
 5. Karimov, B. va Raximova, S. (2020). STEM sohasida gender tengsizlik: O'zbekiston misolida. Ilm-fan va jamiyat, 3(4), 112-124.
 6. Kimmel, M. (2018). Genderga sezgir ta'lim. Cambridge University Press.
 7. Kurbanova, Z. va Ahmedova, D. (2022). O'zbekistonda qizlar ta'limi: yutuqlar va muammolar. Ta'lim sotsiologiyasi, 6(2), 34-42.
 8. Saidova, F. va Alimov, T. (2021). Ta'lim jarayonida gender sezgirlikni ta'minlash metodikasi. Pedagogik mahorat, 7(3), 67-74.
 9. Stromquist, N.P. (2019). Ta'limda gender tengsizlikning global dinamikasi. Comparative Education Review, 63(1), 105-120.
 10. Toshpo'latova, S. (2023). Qishloq joylarda ta'limda gender tengsizlik masalalari. O'zbekiston Pedagogika fanlari jurnali, 8(2), 91-98.
 11. UNESCO (2020). Ta'limdagi gender bo'shliqlarni yopish hisoboti. Paris.
 12. UNICEF (2023). Markaziy Osiyoda qizlar ta'limi. Tahliliy hisobot. Toshkent.
- Образование, гендерная устойчивость, гендерное равенство, STEM, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, гендерные стереотипы, ранние браки